

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĜĜ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

SAAMELAISTEN SOSIAALI- JA TERVEYSALAN KEHITTÄMISOHJELMA 2020-2023

Hyväksytty Saamelaiskäräjien kokouksessa 18.12.2020, 11 §.

Sisällysluettelo

1. SAAMENKIELISTEN JA KULTTUURINMUKAISTEN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUJEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA KEHITTÄMISHAASTEET	1
2. KEHITTÄMISOHJELMAN LÄHTÖKOHDAT.....	5
3. KEHITTÄMISTOIMET 2020–2023	6
Tavoite 1: Kehitetään saamelaisten osallisuutta ja tosiasiallisia vaikutusmahdollisuuksia	7
Tavoite 2: Lisätään saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta...	8
Tavoite 3: Vahvistetaan saamelaisväestön henkistä hyvinvointia ja edistetään mielenterveyspalvelujen saatavuutta ja kehittämistä	10
Tavoite 4: Kehitetään saamelaisväestön sosiaaliturvaa ja elinoloja.....	11
Tavoite 5: Edistetään digitalisaatiota ja tietoturvan toteutumista saamelaisväestölle suunnatuissa palveluissa.....	12
Tavoite 6: Turvataan saamelaisen sote-alan kehittämistoiminnan jatkuvuus ja edistetään saamelaisten terveyttä sekä hyvinvointia koskevaa tiedontuotantoa	13
Tavoite 7: Gulahallan - Kehitetään vuorovaikutusta saamelaisväestön kanssa sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvissä asioissa	14
4. SUUNNITELMA SAAMENKIELISTEN JA KULTTUURINMUKAISTEN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUJEN TUOTTAMISESTA VUOSINA 2020-2023.....	15

1. SAAMENKIELISTEN JA KULTTUURINMUKAISTEN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUJEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA KEHITTÄMISHAASTEET

Tämä toimintaohjelma ohjaa Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyspolitiikkaa vuosina 2020–2023.

Saamelaisten terveys ja hyvinvointi

Saamelaisväestön hyvinvoinnin ja terveyden tilasta sekä tärkeimmistä voimavaroista ja suurimmista haasteista ei ole saatavilla riittävästi ajantasaista tietoa Suomessa. Alkuperäiskansojen laaja-alaisen hyvinvoinnin käsityksen mukaisesti sosiaali- ja terveystieteiden lisäksi kieli, kulttuuri, identiteetti, perinteinen elinkeinotoiminta, yhteisöllisyys, perinteinen tietämys ja uskomukset ovat saamelaisten hyvinvoinnin tärkeitä osatekijöitä. Lisäksi luonto ja ympäristö sekä niiden hyödyntämiseen liittyvät perinteiset elinkeinot ovat tärkeitä saamelaisten sosiaaliselle ja kulttuuriselle hyvinvoinnille.

Pohjoismaisen itsemurhien ehkäisy-suunnitelman (2017) perusteella henkisen hyvinvoinnin haasteet yhdistävät saamelaisia kaikissa Pohjoismaissa. Ne liittyvät perinteisten elinkeinoiden heikentyneisiin toimintaedellytyksiin, saamelaisten vähäisiin vaikutusmahdollisuuksiin yhteisönsä kannalta tärkeissä asioissa, syrjinnän kokemuksiin ja assimilaatiohistorian aiheuttamiin, käsittelemättömiin traumoihin. Niin saamelaisten kotiseutualueella kuin sen ulkopuolella asuvien saamelaisten keskeisinä terveyden ja hyvinvoinnin haasteina ovat lisäksi elämäntavan muutosten myötä lisääntyvät kansanterveys-sairaudet, työperäisten vammojen aiheuttamat terveysongelmat sekä stressioireiden yleistyminen. Avaintekijöitä saamelaisväestön hyvinvoinnin kannalta ovat myös mahdollisuudet saamen kielten ja kulttuurin ylläpitämiseen, identiteetin rakentamiseen sekä elämiseen saamelaisyhteisön jäsenenä joutumatta kohtamaan etnistä syrjintää. Etnisten syrjintäkokemusten on myös todettu vaikuttavan haitallisesti terveyteen. Tutkimusten mukaan saamelaisten kokema suora ja rakenteellinen syrjintä ovat edelleen yleisiä Suomessa.

Saamen kielten asema on viime vuosikymmenien kuluessa vahvistunut saamen kielten elvytysohjelman ja saamenkielisen sekä saamen kielten perusopetuksen ja varhaiskasvatuksen vakiintumisen myötä. Etenkin saamelaisnuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa on havaittavissa kasvavaa arvostusta saamen kieliä ja saamelaiskulttuuria kohtaan. Sosiaali- ja terveyspoliittisten toimien avulla tulisikin turvata alkuperäiskansaoikeuksien julistuksen mukaisesti erityisesti lasten ja nuorten, ikäihmisten ja vammaisten henkilöiden mahdollisuudet kasvaa turvallisen kulttuuriyhteisönsä jäsenenä moniarvoisessa ja suvaitsevassa lähiympäristössä, identiteetiltään ja itsetunnoiltaan vahvoiksi. Tämä tarkoittaa muun muassa omakielisiä ja kulttuurinmukaisia peruspalveluja, tarvittavia tukipalveluja sekä terveyttä ja hyvinvointia edistäviä toimia. Saamelaisten laaja-alaisen hyvinvoinnin edistämiseksi tulisi kiinnittää huomiota myös perinteisistä elinkeinoista toimeentulonsa saavien henkilöiden ja perheiden toimeentuloedellytysten ja sosiaaliturvan parantamiseen.

Saamenkieliset ja kulttuurinmukaiset palvelut

Omakielisillä ja kulttuurinmukaisilla palveluilla on yhä suurempi merkitys saamelaisten mahdollisuuksille ylläpitää terveyttään ja hyvinvointiaan sekä elää arvojen, tapojen ja kulttuurinsa mukaisesti. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuudessa on edelleenkin paljon parannettavaa, ja palvelujen sisällöissä sekä menetelmissä on kehitettävää. Saamelaisten kotiseutualueella saamenkielisiä sote-palveluja on useiden selvitysten ja tutkimusten mukaan puutteellisesti saatavilla. Erityisaloja koskevasta saamenkielisestä ja

kulttuurisesta osaamisesta on suuri puute. Saamenkielisille ja kulttuurinmukaisille lasten, nuorten ja perheiden sekä ihmisten palveluille on kasvavaa tarvetta. Saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia psykososiaalisia palveluja ei ole juurikaan saatavilla.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella saamenkielisiä sote-palveluita on vain satunnaisesti saatavilla. Tämä koskee myös suurimpia kaupunkeja, joissa suurin osa saamelaisista asuu. Etenkin nuorempien ikäpolvien tarve saamenkielisiin ja kulttuurinmukaisiin palveluihin on voimakkaassa kasvussa. Myös aikuisten hyvinvoinnin ja kulttuurisen kiinnittymisen kannalta on tärkeitä voida käyttää ja vahvistaa äidinkieltään ja kulttuuriaan. Palvelut ovat tärkeitä paitsi terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämisen tukemisessa myös saamenkielisten kieliympäristöjen monipuolistajina.

Saamelaisalueen kuntien yhteinen saamen kielistrategian toimeenpanotyö on käynnissä saamelaisen kotiseutualueen kunnissa ja tämä työ mahdollistaa kuntia sote-palveluiden palvelutuottajina edistämään saamen kielilain mukaisten velvollisuuksien toteuttamista niin, että saamelaisten kielelliset oikeudet kuntien palveluissa toteutuvat.

Suomi on saanut useita suosituksia ihmisoikeuksien toimeenpanoa valvovilta elimiltä parantaa saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuutta. Rotusyrjintä komitea, joka valvoo YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevaa kansainvälistä yleissopimusta, on vuonna 2017¹ ja vuonna 2012², että Suomi varmistaa saamenkielisen sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuden. YK:n kaikkinaista naisten syrjinnän poistamista käsittelevä yleissopimusta valvova komitea suositteli vuonna 2014³ Suomea ryhtymään toimenpiteisiin varmistaa, että saamelaisnaisille tarjotaan asianmukaisia sosiaali- ja terveyspalveluja, mukaan lukien äitiyshuolto. Euroopan neuvoston ministerikomitea, joka valvoo Euroopan neuvoston alueellisia ja vähemmistökieliä koskeva yleissopimusta, on antanut vuonna 2018⁴ suosituksen Suomelle ryhtymään lisätoimiin varmistaa saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saavutettavuutta. Euroopan neuvoston ministerikomitea on jo aikaisemmin kiinnittänyt huomiota saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuteen ja suosittellut Suomen valtiota toteuttamaan lisätoimia saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saamiseksi⁵. Euroopan neuvoston ministerikomitea, joka valvoo Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimuksen toimeenpanoa, on vuonna 2020⁶ suosittellut Suomen valtiolle, että saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluissa määritellä saavutettavissa olevat ja mitattavissa olevat tavoitteet. Komitean mukaan näiden tavoitteiden saavuttamiseksi käytettävissä olisi oltava riittävät budjettivarat. Lisäksi viranomaisten olisi arvioitava saamenkielisten palvelujen tarve, ja tarvittaessa harkittava tiettyjen saamenkielisten palvelujen tarjoamisen tukemista saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle. Euroopan neuvoston ministerikomitea suositteli myös vuonna 2017⁷, että Suomi tehostaa pyrkimyksiä varmistaa, että sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluja on asianmukaisesti saatavilla jokaisen ensimmäisellä kielellä ja erityisesti saamen kielellä.

---

¹ (CERD/C/FIN/CO/23).

² (CERD/C/FIN/CO/20-22).

³ (CEDAW/CFIN/CO/7).

⁴ (CM/RecChL/2018/5).

⁵ (RecChL/2012/2; RecChL /2007/7; RecChL/2004/6; RecChL/2001/3).

⁶ (CM/ResCMN/2020/1).

⁷ (CM/ResCMN/2017/1).

Käynnissä olevat kansalliset prosessit

Sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteellinen kokonaisuudistus Suomessa jatkuu. Marinin hallitusohjelman yhtenä tavoitteena on edistää saamenkielisten palvelujen saatavuutta sekä yhdenvertaisuutta. Tulevassa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä, rahoituksesta sekä perustettavasta uudesta, maakunnallista hallintotasoa (hyvinvointialue) koskevissa lakiuudistuksissa on tärkeää turvata saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen vahvempi järjestämisvastuu, rahoitus sekä saamelaisten vaikutusmahdollisuudet alkuperäiskansana. Tähän liittyen on myös tarpeen päivittää saamen kielilakia vastaamaan monimuotoistuvien palvelujen järjestämis- ja tuotantotapojen haasteisiin sekä turvaamaan saamelaisten kielellisten oikeuksien nykyistä parempi toteutuminen.

Samanaikaisesti sote-uudistuksen lainsäädäntötyön kanssa on käynnistetty alueellisia kehittämishankkeita, joiden kautta pyritään edistämään tulevaisuuden sote-keskusten palveluintegraatiota ja niiden sisältöjä sekä yhteistoiminnan rakenteellisia edellytyksiä. Edellisen hallituksen maakunta- ja soteuudistuksen valmistelun yhteydessä luotiin hyviä käytäntöjä Saamelaiskäräjien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien turvaamiseksi. Niiden pohjalta on tärkeää jatkaa kehittämistyötä, jotta saamelaisten yhdenvertaisuus ja itsemääräämisoikeus toteutuvat. Muuttuvat palvelujen järjestämisen ja tuottamisen tavat tarjoavat uusia sähköisiä ja etäyhteyksin tapahtuvia mahdollisuuksia saada sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja sekä asioida viranomaisten kanssa.

Suomessa on käynnistynyt vuonna 2020 sosiaaliturvauudistus, joka valmistellaan tutkimusperusteisesti parlamentaarisessa komiteassa. Komitean työ tähtää sosiaaliturvan rakenteelliseen ja toiminnalliseen kehittämiseen pitkällä aikavälillä. Sosiaaliturva on herkkä aihe, eikä saamelaisten sosiaaliturvan toimeenpanossa kohtaamat ongelmat kantaudu laajempaan keskusteluun. Saamelaisten hyvinvoinnin kannalta perinteisten saamelaiselinkeinojen harjoittamisedellytysten turvaaminen on ratkaisevassa asemassa, sillä negatiiviset muutokset elinkeinojen harjoittamisedellytyksissä voivat kumuloitua toimeentulovajeeksi ja kanavoitua joko suoraan tai välillisesti saamelaisyhteisön sosiaaliseen pahoinvointiin ja lisääntyneisiin palvelutarpeisiin. Niin ikään negatiiviset muutokset elinkeinojen harjoittamisedellytyksissä vaikuttavat merkittäväällä tavalla saamelaisten psyykkiseen jaksamiseen ja hyvinvointiin.

Suurena haasteena saamelaisten oikeusturvan kannalta on myös sosiaaliturvan toimeenpanosta vastaavien viranomaisten käyttämä harkintavalta. Heikko tietämys saamelaisesta kulttuurista ja sitä koskevan heikennyskiellon toimeenpanosta ratkaisukäytännöissä voi tarkoittaa epäyhdenvertaisen kohtelun riskiä.

Totuus- ja sovintoprosessi

Totuus- ja sovintoprosessin alkamista on valmisteltu saamelaisten ja Suomen valtion välillä pitkään. Saamelaiskäräjät on esittänyt huolensa myös palveluiden saatavuudessa tilanteessa, missä nykyinen palvelujärjestelmä ei vastaa saamelaisväestön palvelutarpeisiin ja saamelainen yhteiskunta on siirtymässä Suomen hallituksen asettamaan ja Saamelaiskäräjien sekä Nellim-Keväjärven ja Näätämön alueen kolttaneuvostojen hyväksymään totuus- ja sovintoprosessiin. Prosessin tarkoituksena on tunnistaa ja arvioida historiallista ja nykyistä syrjintää, mukaan lukien valtion sulauttamispolitiikkaa, sekä oikeuksien loukkauksia, selvittää miten nämä vaikuttavat saamelaisiin ja heidän yhteisönsä nykyisessä tilanteessa ja ehdottaa, miten voitaisiin edistää yhteyttä saamelaisten ja Suomen valtion välillä sekä saamelaisten keskuudessa. Prosessin tavoitteena on mm. purkaa ja auttaa käsittelemään traumoja, joita saamelaiset niin kansana kuin yksilöinä kantavat

ylisukupolvisesti. Asettamisen yhteydessä valtioneuvosto on linjannut, että psykososiaalinen tuki on olennainen osa prosessin toteutumista ja, että henkistä ja psyykkistä tukea saamen kielillä ja kulttuuritaustan edellyttämällä tavalla tulee olla tarjolla. Jotta palvelujärjestelmä voi vastata saamelaisyhteiskunnan tarpeisiin prosessin kuluessa ja sen jälkeen, on saamenkielistä ja kulttuurinmukaista mielenterveyspalveluita ja psykososiaalista tukea merkittävästi lisättävä.

Tiedontuotanto, kehittäminen, tietoturva

Sote-uudistuksen yhtenä tavoitteena on vahvistaa tiedolla johtamista sosiaali- ja terveydenhuollon hallinnossa ja päätöksenteossa. Palvelujen järjestäjätahojen, ennen kaikkea perustettavan hyvinvointialueen, toiminta perustuu entistä vahvemmin strategisuuteen ja suunnitelmallisuuteen. Sen edellytyksenä on ajantasaisen tiedon saaminen ja väestön hyvinvoinnin ja terveyden sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden tarpeiden ja saatavuuden seuranta. Lisäksi on seurattava entistä tarkemmin myös palveluiden laatua ja vaikuttavuutta, kustannuksia ja tuottavuutta sekä asiakkaiden palvelujen yhteensovittamista. Saamelaisväestön osalta tällaista seurantatietoa ei ole tuotettu systemaattisesti, ja tiedon tuotannon organisoiminen onkin yksi suuria lähitulevaisuuden haasteita. Siihen liittyen tulee kehittää tiedonhallintakäytäntöjä ja tietoturvajärjestelyjä niin, että ne turvaavat saamelaisten alkuperäiskansa-aseman.

Tartuntataudit ja epidemiat

Koronaviruspandemia vaikuttaa saamelaisyhteisöön ennenkokemattomalla tavalla. Pandemiasta johtuen, valtiot ovat rajoittaneet saamelaisalueen valtioiden välistä rajaliikennettä vuoden 2020 kevään ja kesän aikana. Rajanylitykseen koskevat rajoitteet ovat merkittäväällä tavalla vaikuttaneet saamelaisyhteisöön. Valtioiden velvollisuudet saamelaisia kohtaan korostuvat erityisesti poikkeustilanteessa. Tämä koskee saamelaisten oikeutta terveyteen ja elämään, rajoitusten vaikutusten arviointia ja haittojen vähentämistä, saamenkielistä tiedotusta ja neuvontaa, sekä varautumista tuleviin pandemiatilanteisiin saamelaisyhteiskunnan näkökulmasta. Saamelaisilla on omana kansana ja alkuperäiskansana sekä kansallisessa että rajoja ylittävässä perspektiivissä itsemääräämisoikeus ja oikeus elää saamelaisena kansana myös poikkeustilanteessa. Oikeus itsemääräämiseen ja oikeus osallisuuteen päätöksenteossa itseään koskevilla asioilla ei tulisi heikentyä poikkeustilanteessa tai sen jälkeen.

2. KEHITTÄMISOHJELMAN LÄHTÖKOHDAT

Kehittämishojelman tavoitteena on, että saamelaisväestö on hyvinvoiva ja osallistuva. Yhteiskunnan toimintojen on voitava turvata, että saamelaiset voivat elää kulttuurinsa mukaista elämää, niin että saamen kieli ja kulttuuri sekä siihen lukeutuvat perinteisten elinkeinot ovat elinvoimaisia, luoden pohjaa saamelaisen kulttuurin jatkuvuudelle.

Tämä kehittämissohjelma täydentää Saamelaiskäräjien toimintaohjelmaa ja taloussuunnitelmaa 2020-2023⁸, jossa yhteisiksi tavoitteiksi on nimettyinä Saamelaiskäräjien edunvalvonnan kehittäminen, saamelaisten yhteisöllisyyden ja hyvinvoinnin kehittäminen sekä saamelaiskäräjien oman toiminnan kehittäminen.

Saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämiseksi Saamelaiskäräjät on asettanut seuraavat tavoitteet:

- ✚ Kehitetään saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa sosiaali- ja terveydenhuollossa.
- ✚ Kehitetään saamelaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia sosiaali- ja terveydenhuollossa.
- ✚ Turvataan lailla saamelaisväestölle yhdenvertaiset, laadukkaat asiakaslähtöiset saamenkieliset ja kulttuurinmukaiset sosiaali- ja terveystalvet läheisyysperiaatteella.
- ✚ Parannetaan sosiaali- ja terveystalalan ammattihenkilöstön saatavuutta ja osaamista saamen kielessä ja saamelaisesta kulttuurista.
- ✚ Kehitetään saamelaisväestölle suunnattujen palveluiden henkilöstön työhyvinvointia.
- ✚ Saamelaisten lainsäädännöllinen asema, kulttuuri-itsehallinto, kielelliset ja kulttuuriset oikeudet ja saamenkielisten palveluiden saatavuuden turvaaminen otetaan asianmukaisesti huomioon sote-uudistuksessa lainsäädännössä, hallinnossa, palvelujen järjestämisessä ja tuottamisessa, resursoinnissa, koulutuksessa, tutkimuksessa ja kehittämisessä.
- ✚ Edistetään saamelaisväestön hyvinvointia ja terveyttä yhdenvertaiseksi.
- ✚ Vahvistetaan saamelaisväestön henkistä hyvinvointia ja edistetään mielenterveyspalvelujen saatavuutta ja kehittämistä.
- ✚ Kehitetään saamelaisväestön sosiaaliturvaa ja elinoloja.
- ✚ Edistetään digitalisaatiota saamelaisväestölle suunnatuissa palveluissa.
- ✚ Edistetään saamelaisväestön sosiaali- ja terveydenhuollon rajat ylittäviä palveluita, kehittämistoimia ja koulutusyhteistyötä.
- ✚ Edistetään saamelaisten terveyttä, hyvinvointia ja palveluita koskevaa tiedontuotantoa.
- ✚ Kehitetään ajankohtaistiedottamista saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvissä asioissa.
- ✚ Perustetaan Saamelaiskäräjille vanhusten ja vammaisten henkilöiden lautakunta.

⁸ Hyväksytty Saamelaiskäräjien kokouksessa 17.9.2020, 7 §.

3. KEHITTÄMISTOIMET 2020–2023

Saamelaisten sosiaali- ja terveysalaa koskevat kehittämistoimien lähtökohtana on saamelaisten oikeusaseman ja itsemääräämisoikeuden kehittäminen sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Kehittämisohjelman toimeenpano perustuu yhtäältä Saamelaiskäräjien aseman lujittamiseen ja vakiinnuttamiseen yhteiskunnallisena toimijana (asiantuntijuus, verkostosuhteet, toimintaedellytykset) sekä vuorovaikutuksellisten suhteiden vahvistumiseen suhteessa saamelaisväestöön (gulahallan).

Tavoite 1: Kehitetään saamelaisten osallisuutta ja tosiasiallisia vaikutusmahdollisuuksia**Toimenpiteet:**

- **Seurataan ja vaikutetaan saamelaisten oikeusaseman ja oikeusturvan kehittymiseen**
Edistetään Saamelaiskäräjien edunvalvonnassa Suomen kansainvälisten velvoitteiden ja ihmisoikeuksien toteutumista valvovien elinten suositusten toteutumista Saamelaiskäräjien toimintaohjelman mukaisesti.
- **Kehitetään saamelaiskäräjien asemaa yhteiskunnallisena toimijana**
Saamelaisten itsemääräämisoikeus itseään koskevissa asioissa sosiaalisessa ja terveyden olosuhteiden edistämisessä on kaikkia prosesseja läpileikkaava lähtökohta. Vahvistetaan ja kehitetään dialogista yhteistyötä saamelaisalueen kuntien, muodostettavan hyvinvointialueen, valtion ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa. Prosesseissa, joissa tehdään arvovalintoja ja -määrityksiä koskien saamelaisväestön oikeusasemaa ja palveluita sekä kehittämistoimia, on tärkeää pyrkiä varmistamaan, että saamelaisten oikeudet osallistua ja vaikuttaa kansaansa koskeviin asioihin toteutuu. Menettely mahdollistaa prosessin hallinnoijalle mahdollisuuden edistää toimia siten, että saamelaisten perustuslailliset kielelliset ja kulttuuriset oikeudet toteutuvat nykyistä paremmin. Hyvinvointialueen valtuustoon ja hallitukseen tulee varata kiintiöön perustuvat edustuspaikat saamelasille edustajille, joiden valinta tapahtuisi Saamelaiskäräjien toimesta.
- **Kehitetään sosiaali- ja terveysasian yhteistyöelimen toimintaa**
Yhteistyön ja tiedonvaihtamisen tarve on merkityksellinen saamelaisten perusoikeuksien toteutumisen kannalta.

Tavoite 2: Lisätään saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta

Toimenpiteet:

- **Seurataan ja vaikutetaan saamelaisten sosiaali- ja terveysasioiden kehittymiseen sekä palveluiden saatavuuteen**
Saamelaisilla on oikeus yhdenvertaisiin, laadukkaisiin ja asiakaslähtöisiin saamenkielisiin ja kulttuurinmukaisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Omakielisten ja kulttuurinmukaisten peruspalvelujen saatavuus tulee turvata läheisyysperiaatteella. Saamen kielilain määritelmät kielelliset oikeudet koskevat myös erityispalveluja ja sähköisesti tuotettavia palveluja. Ensisijaisesti saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluita tulee tarjota lähipalveluina, toissijaisesti etäpalveluina ja minimitasolla tulkkauksen avulla. Tulkkauksen on viimesijainen palvelun toteutuksen muoto niissä tapauksissa, jossa omakielisiä palveluja ei voida muuten tuottaa. Tulkkauksen järjestämistä ja laatua on kehitettävä.
- **Kehitetään saamelaisia koskevia hyvinvointiin ja terveyteen vaikuttavia toimenpiteitä**
Hyvinvoinnin ja terveydenedistämistyössä on tärkeää, että saamelaisille kehitetään hyvinvointiin ja terveyteen vaikuttavia ennaltaehkäiseviä toimia. On tärkeää, että saamelaisten hyvinvointiin vaikuttavat tekijät ja niitä parantavat toimet tunnistetaan ja, että hyvinvointikertomuksissa, -suunnitelmissa ja kehittämistoimissa huomioidaan kuntien ja palvelujärjestäjien kyvystä vastata näihin tarpeisiin. Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen edellyttää perehtymistä saamelaiskulttuuriin sekä sen terveyttä ja hyvinvointia sääteleviin tekijöihin. Tästä syystä tarvitaan kulttuurin huomioivaa lähestymistapaa saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi.
- **Kehitetään saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi tarkoitettuun valtionavustusta (momentti 33.60.36)**
Määräraha on tarkoitettu käytettäväksi valtionavustuksen maksamiseksi Saamelaiskäräjien kautta saamelaisten kotiseutualueen kunnille saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi. Valtionavustus on osa perustuslakia toteuttavaa saamelaisten itsehallintoa. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuus saamelaisten kotiseutualueella perustuu merkittävin osin tämän valtionosuuden kautta tuotettuihin palveluihin. Vaikutetaan määrärahan lisäämiseen tarvetta vastaavaksi. Valtionavustuksen hallinnointia kehitetään, mm. palvelutytytyväisyysraportoinnin osalta.
- **Edistetään rajat ylittäviä sosiaali- ja terveyspalveluiden yhteistyötä**
Rajat ylittävä yhteistyö on yksi keskeisin keino turvata pohjoissaamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden monipuolista saatavuutta. Nykyisessä tilanteessa selkeä rakenne, koordinaatio ja vastuiden määrittely rajat ylittävien palvelujen kokonaisuudesta puuttuvat. Vastuuviranomaisten tulisi pyrkiä purkamaan rajayhteistyötä haittaavia esteitä, kuten tiedonvälittämistä, lähetekäytäntöjä, työntekijöiden koulutusta ja työnohjausta.
- **Edistetään toimia saamenkielisen sote-alan ammattihenkilöstön saatavuuden ja työhyvinvoinnin lisäämiseksi**
Vaikutetaan koulutuspoliittisiin toimiin saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan ammattihenkilöstön saatavuuden lisäämiseksi sekä osaamisen vahvistamiseksi saamen kielessä ja saamelaisessa kulttuurissa. Pyritään edistämään saamenkielisten sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden työhyvinvoinnin vahvistumista.

- **Vaikuttaa sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä tiedon kielelliseen ja kulttuuriseen saavutettavuuteen**

Lisätään vastuuviranomaisten tietoa siitä, että viestinnässä on huomioitava kielellinen ja kulttuurinen saavutettavuus. Sosiaali- ja terveyspalveluiden saavutettavuutta haittaava tekijä on saamelaisten luottamuksen puute sosiaali- ja terveyspalveluihin. Saamelaisasiakkaalla tulee olla luottamus siihen, että hän voi elää kulttuurinsa mukaista elämää, käyttää omaa äidinkieltään ja puhua turvallisessa ympäristössä kulttuuritaustaansa liittyvistä asioista. On tarve kehittää luottamukseen pohjautuvia menetelmiä ja rakenteita sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä lisätä erityisosaamista saamen kielessä ja kulttuurissa.

Tavoite 3: Vahvistetaan saamelaisväestön henkistä hyvinvointia ja edistetään mielenterveyspalvelujen saatavuutta ja kehittämistä

Toimenpiteet:

- **Vaikutetaan saamelainen mielenterveysstrategian kehittämiseen**

Saamelaisten henkisen hyvinvoinnin ja mielenterveyden haasteisiin vastaamiseksi tarvitaan valtion ja saamelaisten yhteistoiminnassa valmistelemaa kokonaisvaltaista strategiaa, joka merkittävin osin täydentää Kansallisen mielenterveysstrategian lähtökohtia ja toimenpiteitä.

- **Vaikutetaan Pohjoismaisen saamelaisen itsemurhien ehkäisyohjelman toimeenpanoon Suomessa**

Pohjoismaisessa saamelaisten itsemurhien ehkäisy-suunnitelmassa on 11 strategiaa itsemurhien vähentämiseksi saamelaisten keskuudessa. Niiden mukaisesti itsemurhien ehkäisemiseksi toimenpiteitä tulee kohdistaa erityisesti saamelaismiehiin, kouluttaa saamelaisia kansalaisyhteiskuntaa itsemurhan ehkäisyyn ja riskien tunnistamiseen, käynnistää työ saamelaisten kokemien historiallisten traumojen käsittelemiseksi, vahvistaa ja suojella saamelaisten kulttuuri-identiteettiä, ehkäistä etnistä syrjintää, vahvistaa saamelaisten itsemääräämisoikeutta sekä käynnistää tutkimustoimintaa saamelaisten henkiseen hyvinvointiin ja itsemurhakäytöksiin liittyen.

- **Vaikutetaan positiivisten saamelaisten mielenterveysindikaattorien kehittämiseen ja käyttöönottoon**

Mielenterveys on osa hyvinvointia. Positiivinen mielenterveys on voimavara, jolla hyvinvointia voidaan edistää. Positiivista mielenterveyttä voidaan vahvistaa toimimaan suojana sairauksia vastaan, selviytymään niistä ja edistämään toipumista. Saamelaisten henkisen hyvinvoinnin ja mielenterveyden mittaamiseen ja seurantaan on tarpeen kehittää omaa mittaristoa, joka huomio paremmin saamen kieleen, kulttuuriin, elämäntapaan, arvomaailmaan ja yhteisöllisyyteen liittyvät erityispiirteet. Alkuperäiskansojen hyvinvoinnin seurantaindikaattorien lähtökohtana on laaja-alainen hyvinvointi. Siten indikaattoreina voisivat olla esimerkiksi mahdollisuudet omakieliseen varhaiskasvatukseen, perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen, kuten esimerkiksi poronhoidon, kalastuksen, metsästyksen, käsitöiden ja keräilyn, vaikutusmahdollisuudet alueensa luonnonkäyttöön ja hallintaan, saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutuminen, saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa olevien lasten ja nuorten lukumäärät, nuorten sijoittuminen perinteisiin elinkeinoihin, syrjintäkokemukset ym.

- **Edistetään saamelaisten syrjinnän ja ylisukupolvisen trauman vaikutusten lievittämiseksi edistäviä toimia ja kuntoutusmahdollisuuksia**

Tavoite 4: Kehitetään saamelaisväestön sosiaaliturvaa ja elinoloja**Toimenpiteet:**

- **Selvitetään sosiaaliturvan aukkoja erityisesti saamelaisten ikääntyneiden ja perinteisten elinkeinonharjoittajien sosiaaliturvan ja toimeentulon osalta**
- **Kehitetään saamelaisten sosiaaliturvaa osana sosiaaliturvauudistusta**
Saamelaisten sosiaaliturvan kehittäminen edellyttää saamelaisen kulttuurin erityispiirteiden ja sitä koskevan heikennyskiellon tunnistamista ja huomioimista osana kansallista sosiaaliturvauudistusta. Saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin liittyy erityispiirteitä, joita ei tunnisteta nykyisessä sosiaaliturvalainsäädännössä ja tästä syystä saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittajat ovatkin muita heikommassa asemassa. Sosiaaliturvauudistuksessa tulee huomioida, että rakenteellisessa ja toiminnallisessa uudistuksessa, turvataan saamelaisten mahdollisuus ansaita toimeentulonsa perinteisillä elinkeinoillaan.
- **Edistetään eri sosiaaliturvan toimeenpanosta vastaavien viranomaisten saamelaisen kielen ja kulttuurin etuusohjeiden valmistelua ja käyttöönottoa**
Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi on tarve kehittää sosiaaliturvan toimeenpanosta vastaavien viranomaisten etuusohjeiden valmistelua ja käyttöönottoa. Toimeenpanoa koskevissa hallinnollisissa järjestelyissä, käytännöissä ja ohjeistuksessa on turvattava osaavat ja tarkoituksenmukaiset käsittelyprosessit ja ratkaisukäytännöt, ettei niiden kautta heikennetä saamelaisen kulttuurin ja siihen lukeutuvien perinteisten elinkeinojen harjoittamisedellytyksiä.

Tavoite 5: Edistetään digitalisaatiota ja tietoturvan toteutumista saamelaisväestölle suunnatuissa palveluissa**Toimenpiteet:**

- **Edistetään saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia sähköisiä asiointimahdollisuuksia ja etäpalveluja osana sote-alan digitalisaatiokehitystä**
Digitaaliset asiakastietojärjestelmät ja asiointipalvelut yleistyvät nopealla aikataululla sote-huollossa. Sähköisten ja etänä tuotettavien palvelujen merkitys korostuu itse- ja omahoidossa. Koska saamenkielisten työntekijöiden rekrytoinnissa on haasteita, voi etäyhteyksin organisaatioiden rajat ylittävien tarjottavien palveluiden kehittäminen ja lisääminen olla nopein toimenpide lisätä saamenkielisten palveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta. On tärkeätä, että saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia sähköisiä asiointimahdollisuuksia ja etäpalveluja kehitetään osana yleistä sote-alan digitalisaatiokehitystä. Uusia tietojärjestelmiä luotaessa on turvattava alusta lähtien mahdollisuudet tuottaa ne eri saamenkielisinä. Tämä lisää palvelujen kielellistä ja kulttuurista saavutettavuutta ja yhdenvertaisuutta.
- **Turvataan sähköisten asiakastietojärjestelmien ja asiakasasiakirjojen tietoturva**
Sähköisten asiakastietojärjestelmien, asiointipalvelujen ja erilaisten henkilökohtaisten hyvinvointitiedon keruun sovellutusten tiedonhallinta- ja hyödyntämismalleissa tulee turvata EU-tietosuojadirektiivien mukaiset erityishenkilötietoryhmiä koskevat tietosuojajärjestelyt ja osaamisen välittyminen eri tasoilla. Lisäksi tulee turvata Saamelaiskäräjien kulttuuri-itsehallinnon toteutuminen saamelaisia koskevassa tiedontuotannossa.

Tavoite 6: Turvataan saamelaisen sote-alan kehittämistoiminnan jatkuvuus ja edistetään saamelaisten terveyttä sekä hyvinvointia koskevaa tiedontuotantoa

Toimenpiteet:

- Turvataan saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistoiminnan toteutumisen edellytykset saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon pohjalta**
 Sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistyön roolia tullaan vahvistamaan osana sote-uudistuksen toimeenpanoa. Tavoitteena on, että sosiaali- ja terveyskeskuksessa sosiaalihuollon, perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon palvelut ovat tulevaisuudessa asiakkaiden saatavissa yhteensovitettuina ja yhdenvertaisesti, palveluohjaus on toimivaa ja henkilöstö on osaavaa. Saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja koskevan kehittämistoiminnan tulee tapahtua saamelaisen yhteiskunnan, kielen ja kulttuurin lähtökohdista, jotta saamelaisväestön tarpeet tulevat tunnistetuiksi ja palveluprosessit ovat mahdollisimman laadukkaita sekä vaikuttavia. Tätä kautta turvataan osaltaan saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää saamen kieltä ja kulttuuria sekä edistetään saamelaisväestön yhdenvertaista asemaa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä. Saamelaiskäräjät mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sote-palvelujen kehittämiseen tulee turvata sote-uudistuksen yhteydessä niin, ettei saamelaisten asema ja itsehallinto heikkene. Posken saamelaisyksikön toiminnan jatkuvuus tulee turvata nykyiseltä pohjalta sote-uudistuksessa ja toiminnalle tulee varmistaa riittävät resursoinnit
- Yhtenäistetään saamelaisväestön terveyttä ja hyvinvointia sekä palveluita koskevaa tiedontuotantoa ja seurantaa sekä vahvistetaan osaamista kulttuurinmukaisissa menetelmissä**
 Strategisen, tiedolla johtamisen edellytyksenä on vertailukelpoisen, ajantasaisen, systemaattisesti kerätyn ja relevantin tiedon saatavuus. Saamelaisväestön osalta tällaista tietoa on vain rajallisesti saatavilla ja monilta osa-alueilta se puuttuu kokonaan. Saamelaisväestön terveyttä ja hyvinvointia koskevaa tiedontuotantoa varten on välttämätöntä luoda selkeät rakenteet, joissa toteutuu EU:n tietosuoja-direktiivien mukaiset, erityisiä henkilötietoryhmiä koskevat vaatimukset sekä saamelaisten perustuslain mukaiset oikeudet kansaansa koskevaan tiedontuotantoon. Saamelaisten terveystutkimuksen rahoitukseen on tarpeen kohdentaa erityisrahoitusta ja -vastuita. Saamelaisväestön ja saamen kieleen sekä kulttuuriin liittyvät erityispiirteet tulee huomioida erityisperusteena organisoitaessa valtionrahoitteista sosiaali- ja terveysalan tutkimusta. Turvataan pohjoismaisen saamelaisten hyvinvointia ja terveyttä sekä kulttuurinmukaisia palveluja koskevan osaamisen välittyminen sote-huollossa
- Edistetään saamelaisiin kohdistuvan tutkimuksen eettisten periaatteiden asettamista ja käyttöönottoa**
 Saamelaisiin kohdistuvan tutkimuksen eettisiä periaatteita työstetään Suomessa. Niiden tavoitteena on auttaa tutkijoita tunnistamaan vastuunsa sekä soveltamaan ja kehittämään eettisiä toimintatapoja saamelaisia koskevassa tutkimuksessa. Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisiä ohjeita laaditaan vuorovaikutuksessa muiden Pohjoismaiden saamelaisten tutkijoiden ja Saamelaiskäräjien kanssa.

Tavoite 7: Gulahallan - Kehitetään vuorovaikutusta saamelaisväestön kanssa sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvissä asioissa**Toimenpiteet:**

- **Kehitetään vuorovaikutuksellisia suhteita saamelaisväestöön**
Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin tilasta, eikä palvelutyytyväisyydestä ei ole saatavilla riittävästi viranomaisten tuottamaa ajantasaista tietoa. Yhtenä merkittävänä tietolähteenä Saamelaiskäräjillä on saamelaisten yhteydenotot koskien saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia sosiaali- ja terveystalveluita. Edistetään edelleen vuorovaikutuksellisia suhteita saamelaisväestön kanssa.
- **Jaetaan tietoa saamelaisten sosiaali- ja terveysasioista**
Kehitetään ajankohtaistiedottamista saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvissä asioissa.
- **Perustetaan Saamelaiskäräjille vanhusten ja vammaisten henkilöiden neuvosto**
Saamelaisten ikäihmisten ja vammaisille henkilöille osallistumisoikeuksia heitä koskevaan ja heihin vaikuttavaan päätöksentekoon on lisättävä. Suomen Saamelaiskäräjillä ei ole saamelaisille ikääntyneille eikä vammaisille henkilöille tarkoitettua toimielintä. Vaikutetaan toimintaresurssien saamiseksi osallisuuden vahvistamiseen.

4. SUUNNITELMA SAAMENKIELISTEN JA KULTTUURINMUKAISTEN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUJEN TUOTTAMISESTA VUOSINA 2020-2023

Saamelaisten kotiseutualue kattaa neljä pohjoisinta kuntaa Suomessa. Näissä kunnissa asuville saamelaisille turvataan erillisellä valtionavustuksella kulttuurinmukaiset ja saamen kielellä tarjottavia sosiaali- ja terveyspalveluita. Valtion talousarviossa sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla on ollut vuodesta 2002 korvamerkitty valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella (mom. 33.60.36.), mitä Saamelaiskäräjät hallinnoi. Saamenkieliset ja kulttuurinmukaiset sosiaali- ja terveyspalvelut ovat tärkeitä saamelaisväestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi.

Vuosittain valtionavustuksen turvin alueella työskentelee vuosittain 24-29 saamenkielistä sosiaali- ja terveysalan työntekijää, jotka erityisosaamisellaan saamen kielessä ja kulttuurilähtöisyydessä antavat arvokkaan työpanoksen saamelaisväestön terveydellisten ja sosiaalisten olosuhteiden ylläpitoon ja edistämiseen. Omakieliset palvelut ja työntekijöiden kulttuurisensitiivisyys korostuvat erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa, joissa käsiteltävät asiat ovat usein hyvin henkilökohtaisia.

Valtionavustusta jaetaan saamelaisen kotiseutualueen kunnille sellaisten palvelujen kehittämiseen ja turvaamiseen, joissa toteutetaan saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamelaisten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia sosiaali- ja terveyshuollossa. Valtionavustusta myönnetään inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kielillä tuotettavien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kustannuksiin. Lapin lääninhallitus on edellyttänyt päätöksellään (S.733 A LLH-2007-00066/So-62) Saamelaiskäräjiä laatimaan sopimukset saamelaisalueen kuntien kanssa saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisestä.

Valtionavustus myönnetään toimintokohtaisesti saamelaisen kotiseutualueen kuntien kanssa yhdessä sovittujen valtionavustusperusteiden mukaisesti. Vuosina 2020-2023 pyritään turvaamaan vakiintuneiden toimien rahoitus, sillä on tärkeää, että asiakassuhteiden jatkuvuus turvataan. Kuntien esitysten mukaisesti valtionavustuksen piiriin voidaan määrärahan puitteissa ottaa myös uusia toimia.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamista pyritään vahvistamaan esittämällä valtiolle määrärahan nostamista tarvetta vastaavaksi sekä esittämällä kehittämistoimiin erillistä määrärahaa.